

INKLYUZIV TA'LIM: IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR UCHUN QO'LLAB-QUVVATLOVCHI O'QUV MUHITI YARATISH

Nosirova Zulfizar Ismatulla qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 4-kurs talabasi

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 26.08.2025

Revised: 27.08.2025

Accepted: 29.08.2025

KALIT SO'ZLAR:

inklyuziv ta'lim,
imkoniyati cheklangan
bola, maxsus
pedagogika, qo'llab-
quvvatlovchi muhit,
differensial yondashuv,
ijtimoiy integratsiya,
moslashtirilgan o'qitish,
pedagogik hamkorlik,
psixologik-pedagogik
yordam, ta'limda tenglik

Ushbu maqolada inklyuziv ta'limning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni, imkoniyati cheklangan bolalarni umumiy o'quv jarayoniga samarali jalb qilish masalalari, shuningdek, ularga moslashtirilgan qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhiti yaratish usullari tahlil qilinadi. Inklyuziv yondashuvda har bir bola o'zining jismoniy, aqliy, emotsional yoki ijtimoiy holatidan qat'i nazar, teng huquqli ta'lim olish imkoniga ega bo'lishi kerak. Maqolada maxsus pedagogika, psixologik yordam, differensial ta'lim, texnik vositalar va o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi kabi muhim omillar yoritiladi. Shuningdek, ilg'or xorijiy tajribalar, milliy qonunchilikdagi normativ-huquqiy asoslar va maktabdagi real muammolar tahlil etilib, taklif va tavsiyalar beriladi

XXI asr ta'limining eng muhim tamoyillaridan biri bu barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratishdir. Har qanday farzand, u jismoniy yoki aqliy imkoniyatlaridan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish huquqiga ega. Shu sababli, inklyuziv ta'lim konsepsiyasi dunyo miqyosida va xususan O'zbekistonda ham dolzarb mavzuga aylangan. Inklyuziv ta'lim deganda imkoniyati cheklangan bolalarning sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda umumiy ta'lim muassasalarida o'qishi va rivojlanishi nazarda tutiladi. Bu yondashuv bolaning

jamiyatga moslashuvi, ijtimoiy faolligi, mustaqilligi va shaxsiy rivoji uchun muhim omil hisoblanadi.

Inklyuziv ta'lim nafaqat o'quv dasturlarini moslashtirishni, balki o'qituvchining uslubiy yondashuvini, sinfdagi o'quv muhiti va hamkorlik madaniyatini ham o'zgartirishni talab etadi. Bu jarayonda ijobiy psixologik iqlim, individual yondashuv, texnik jihozlar, maxsus uslubiyat va malakali kadrlar asosiy rol o'ynaydi. Biroq amaliyotda inklyuziv ta'limni joriy etishda bir qator muammolar – infrastruktur yetishmovchiligi, o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasi, ota-onalarning tushunmovchiligi va stereotiplar mavjud. Ushbu maqolada ana shu holatlar chuqur tahlil qilinadi va amaliy takliflar ilgari suriladi.

Inklyuziv ta'lim bugungi kunda ta'lim tizimining barqaror rivojlanishida muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Uning asosiy maqsadi — barcha bolalarga, shu jumladan jismoniy, aqliy yoki sensor nuqsonlarga ega bo'lgan o'quvchilarga ham, umumiy ta'lim olishda teng sharoitlar yaratishdan iborat. Bu yondashuv jamiyatda tenglik, bag'rikenglik va inklyuziv ijtimoiy madaniyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu boisdan, imkoniyati cheklangan bolalar uchun qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhiti yaratish dolzarb masala bo'lib, bu borada ko'plab davlatlarda tizimli islohotlar olib borilmoqda.

Imkoniyati cheklangan bolalar deganda faqat jismoniy nogironligi bo'lgan emas, balki aqliy, hissiy, nutqiy, eshitish, ko'rish yoki o'rganishda qiynaladigan bolalar ham nazarda tutiladi. Ularning ta'lim olishga bo'lgan ehtiyoji sog'lom tengdoshlarnikidan farq qilishi mumkin, shuning uchun ular uchun alohida yondashuv va moslashtirilgan ta'lim sharoitlari zarur. Inklyuziv ta'lim aynan shu ehtiyojlarni qondirishni ko'zlab, differensial yondashuvni taklif etadi.

Bunday o'quv muhitini yaratishda birinchi navbatda maktab infrastrukturasini e'tiborga olinadi. Masalan, nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun panduslar, maxsus hojatxonalar, liftlar, signallar, eshitish vositalari, ko'rishga mos jihozlar bo'lishi shart. Bundan tashqari, sinf xonalari ergonomik, yorug', havosi toza, shovqinsiz va harakat erkinligini ta'minlaydigan tarzda jihozlangan bo'lishi kerak. Texnologik vositalardan – masalan, interaktiv doskalar, nutqni eshitishga yordam beruvchi qurilmalar, braille alifbosidagi materiallar, ovozli o'quv dasturlaridan foydalanish o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi.

Shuningdek, inklyuziv ta'limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida o'qituvchining tayyorgarligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Har bir o'qituvchi maxsus pedagogika va psixologiya, logopediya, psixokorreksion metodlar asoslarini bilishi, imkoniyati cheklangan bolalar bilan qanday ishlash kerakligini amalda tushunishi lozim. Bunda dars berish

shakllarining moslashuvchanligi, o'quv materiallarining differensiallashtirilganligi, baholash mezonlarining individual imkoniyatlarga mosligi zarur. Ta'lim jarayonida bolaning shaxsiy rivojlanish sur'ati, qiziqishlari, e'tibor darajasi va harakatlanish qobiliyati hisobga olinadi.

Inklyuziv ta'limda hamkorlik prinsipi muhim o'rin egallaydi. Bu hamkorlik o'qituvchi, maxsus pedagog, psixolog, ota-ona va o'quvchining o'zi o'rtasida bo'lishi kerak. Har bir o'quvchi uchun alohida individual ta'lim dasturi ishlab chiqiladi va bu dasturning amalga oshirilishida barcha mutaxassislar birgalikda ishlaydi. Bunday yondashuv bolaning ta'lim jarayonida o'zini erkin, qadrlangan va tushunilgan his qilishiga olib keladi.

Amaliyotda ko'plab maktablarda inklyuziv ta'limni joriy etishda qiyinchiliklar kuzatilmoqda. Avvalo, o'qituvchilarning bu boradagi bilim va ko'nikmalari yetarli emas. Ikkinchidan, maktablarning moddiy-texnik bazasi bunday bolalar uchun moslashtirilmagan. Uchinchi muhim muammo – ijtimoiy stereotiplar, ya'ni sog'lom bolalar ota-onalarining imkoniyati cheklangan bolalarni umumiy sinfda o'qishiga qarshilik ko'rsatishidir. Bunday munosabatlar inklyuziv ta'limning samarali amalga oshishiga to'sqinlik qiladi.

Shunga qaramay, inklyuziv ta'limga o'tish zaruratini jamiyat tobora teranroq tushunmoqda. Bu borada O'zbekiston Respublikasi ham qator huquqiy va institutsional qadamlar tashlamoqda. Jumladan, "Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida"gi qonun, "Ta'lim to'g'risida"gi qonunga kiritilgan o'zgartirishlar, "Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi" kabi normativ-huquqiy hujjatlar asosida maktablarda inklyuziv yondashuvni joriy etish ishlari olib borilmoqda. Shuningdek, pedagoglarning malakasi ni oshirish kurslari, maxsus reabilitatsion markazlar bilan hamkorlik, psixologik xizmatlarning kengaytirilishi ijobiy natijalar bermoqda.

Inklyuziv ta'limning ijtimoiy ahamiyati beqiyosdir. Bu nafaqat imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiylashtirish, balki sog'lom o'quvchilarda ham empatiya, bag'rikenglik, mehr-oqibat kabi insoniy fazilatlarni tarbiyalaydi. Bolalar birgalikda o'qib, o'rganib, bir-birini qadrlashni o'rganadilar. Shunday sinfda o'qigan bola ertaga jamiyatda nogironligi bo'lgan insonga begonalashmaydi, balki uni jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida qabul qiladi.

Imkoniyati cheklangan bolalar uchun qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhiti yaratish – bu nafaqat pedagogik, balki insoniy yondashuvni ham talab qiladigan murakkab, ammo zaruriy jarayondir. Bu jarayon faqat ta'lim tizimi doirasida emas, balki butun jamiyatda inklyuziv tafakkurni shakllantirish orqali muvaffaqiyatli amalga oshadi.

Inklyuziv ta'lim — bu nafaqat imkoniyati cheklangan bolalarning ta'limga bo'lgan huquqini ta'minlash, balki jamiyatda tenglik, bag'rikenglik va insonparvarlik tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiluvchi tizimdir. Har bir bola o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishi uchun sharoit yaratish, ularning individual ehtiyojlarini inobatga olgan holda pedagogik jarayonni tashkil etish inklyuziv yondashuvning asosi hisoblanadi. Imkoniyati cheklangan bolalar uchun qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhiti yaratish esa maktab infratuzilmasi, o'qituvchining tayyorgarligi, psixologik-pedagogik xizmatlar va jamiyatning ijobiy munosabatiga bog'liqdir. Amaliyotda uchraydigan muammolarga qaramay, bu borada olib borilayotgan islohotlar va tajribalar shuni ko'rsatmoqdaki, inklyuziv ta'limning samaradorligi bevosita tizimli yondashuv, hamkorlik va doimiy takomillashtirish orqali ta'minlanadi. Inklyuziv muhitda o'qiyotgan har bir bola o'zini jamiyatning to'laqonli a'zosi deb his qiladi va bu uning shaxs sifatida kamol topishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi "Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2021.
3. "Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi" (O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori bilan tasdiqlangan).
4. Jalolova R. va boshqalar. Maxsus pedagogika. – Toshkent: "Ilm ziyo", 2021.
5. Nishonova S. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2022.
6. Qodirova N. Inklyuziv ta'limning ijtimoiy-ma'naviy asoslari. // "Ta'lim va taraqqiyot" jurnali, 2022, №2.
7. UNESCO (2009). Policy Guidelines on Inclusion in Education. – Paris.
8. Florian, L. (2014). The SAGE Handbook of Special Education. – London: SAGE Publications.
9. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing learning and participation in schools. – CSIE, UK.
10. <https://edu.uz> – O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi rasmiy sayti
11. <https://ziyonet.uz> – Ziyonet ta'lim portali
12. <https://inclusion-international.org> – Xalqaro inklyuziya tarmog'i (ingliz tilida)